

Silo, 17 november 2019   **Vrijheid in gevangenschap?**
Overdenking door Christiaan Donner, justitiepredikant

Schriftlezingen: Hand. 16 en Fil. 1: 12-14

Verkondiging

Met aan het begin op de beamer "Paulus in de gevangenis" van Rembrandt.

Tja, wie ben ik? Ziet u op dit schilderij van Rembrandt Paulus ook aarzelen? Het ziet er uit als bedachtzaamheid, maar er schemert ook die onzekerheid doorheen. Gevangen zitten heeft die beide kanten, minstens toch? Je hebt je manieren om het te overleven, maar het doet ook pijn. En hoe.

Het is natuurlijk idioot dat er een zwaard in zijn cel staat. Het kan een zwaard zijn als symbool van de kracht van Paulus' woorden, het kan ook dat zwaard van die bewaarder zijn, die zichzelf daarmee wilde doden en dat Paulus nu bij zich gehouden heeft voor de zekerheid.

Heb je het gehoord in de navertelling van die bijna ongelofelijke scène in de kerker in Filippi? De boel breekt daar open naar vrijheid door een aardbeving: Lucas vertelt het clean, sober. Er is geen sprake van dat God die aardbeving stuurt ofzo: het is toeval. Gelukkig toeval. De boeien breken los, de deuren slaan open.

Maar Paulus denkt niet: Ha, mazzel, wegwezen hier. Hij blijft. Gaat eerst die PIW-er bijstaan en verzorgen en dopen en de hele familie erbij. Maar dat nog blijft hij: eerst zal hij recht krijgen. Het recht dat hij als Romeins burger heeft.

Dat vind ik, als je het overleven in een gevangenis van binnenuit kent, meesterlijk.

Want de kern van gevangenschap is, dat iedereen maar met je kan doen wat die wil: je hebt geen vrije keus meer. Vrijheidsberoving betekent vooral: je hebt over je leven niks meer te zeggen. Anderen bepalen álles van en voor jou.

Soms heb je dan opeens een kunstenaar.

Zoals Emilio. Tegen de 50, uit een Caribisch gebied geboortig, met een crime, waarvan ik blij was dat de trouwe vrijwilligster uit Wassenaar er niks van wist, in afwachting van zijn plaatsing in de TBS nu tijdelijk in een Huis van Bewaring (ik hoop dat ze dát niet meer doen, zeg tegenwoordig, wát een ellende om met je TBS tussen al het in en uit gaan te zitten). In de wekelijkse gespreksgroep zei Emilio opeens zo maar: "Één ding, hè, ik ben hier altijd vrij". Goed. Toen de andere mannen weer op hun stoel zaten waar ze van het lachen afgevallen waren vroeg ik: "Leg uit".

"Nou", zei Emilio, "Kijk: als ik uit de lucht kom, ben ik eerder dan de bewaarder bij mijn celdeur en vraag ik: "Bewaarder, wilt u mijn deur achter mij sluiten?". En als ik in mijn dagprogramma zie dat de deuren opengaan, bel ik met de post en vraag ik: "Wilt u mijn celdeur open komen doen?" En zo doe ik alles hier: ik bepaal wat er gebeurt, niet zij".

Ongeveer de helft van de gespreksgroep begreep zijn punt, de anderen vonden het onzin. Levenskunst is niet een gemakkelijk ding.

Is dat niet ook de drive achter wat Paulus doet? In zijn cel blijven tot hij recht krijgt? Vanaf het breken van zijn boeien gaat hij bepalen wat er gebeurt. Ook al moet hij daar op wachten. Je waardigheid als mens terugwinnen is wel eens hetzelfde als je recht krijgen.

Je kunt als gevangenispastor met wie gedetineerd zitten Paulus lezen en nog best wat meer uit de Bijbel (Jozef in de Egyptische gevangenis bijvoorbeeld) en daarbij vertellen: lees eens mee, dit is in gevangenschap geschreven. Dat was voor Paulus toen misschien geen zegen, maar nu dus wel. Want in de gespreksgroep of bijbelkring zeggen ze dan: "Dat kun je wel merken ook".

Paulus kon het als een zegen kon zien dat hij vastzat. Dan werd het Evangelie verkondigd. Welja. Zoals ook Dietrich Bonhoeffer. Die zijn belangrijkste teksten in zijn gevangenschap geschreven heeft. In 1944 en '45. Vastgezet onder Hitler, omdat de Gestapo wel vermoedde

dat hij als jonge theoloog deelnam aan een verzetsgroep die de 2e Wereldoorlog wilde beëindigen door Hitler te doden. Ze konden het pas eind '44 bewijzen en toen werd hij vlak voor het eind van de oorlog op 5 april 1945 opgehangen, op persoonlijk bevel van Hitler. Hij schrijft tegen het eind al, dat hij pas nu ingezien heeft dat hij nooit tot dit geloof had kunnen komen, als hij die gevangenschap niet had meegemaakt. Dit is zijn cel in de gevangenis van Berlijn, Tegel 1944. (beeld op beamer)

Het is nogal bijzonder om te merken, als je Paulus hoort in die Filippenzenbrief en Bonhoeffer in zijn gedichten en brieven uit de gevangenis, dat ze allebei in hun worsteling met die keiharde werkelijkheid aan de dood denken. Bijna iedere gedetineerde komt in het begin van gevangenschap met die vraag. Meestal op deze manier: 'Dominee, ik denk dingen die ik nog nooit gedacht heb'. Na een tijdje bajespastoraat wist ik dat ik dan vragen kon: "Je denk er soms aan dat je liever sterven wilt dan dit ondergaan?" "Ja, precies" was dan steevast het antwoord. En dan volgde een goed gesprek.

Paulus schrijft aan de Filippenzen dat hij liever bij Christus zou zijn (wil zeggen, gestorven zijn), maar dat hij weet dat hij nog verder moet leven om de gemeente te dienen. Van Bonhoeffer is er een gedicht, *Stadia op weg naar de vrijheid*, waarin hij het 1^e stadium "Discipline" noemt (hij bedoelt het klooster leven: dagelijks zingen en bidden), het 2^e "Daad": kies, *"blijf niet zweven tussen mogelijkheden, vrijheid woont niet in de vlucht van gedachten, alleen in de daad". "Laat je dragen door Gods gebod en je geloof."* Het volgende stadium is "Lijden". *"Er komt een eind aan wat je allemaal wilde en deed. Eenzaam en machteloos zie je dat toe. Je zucht, je geeft je zaak terug aan God handen. Die het glorieus zal volbrengen"*. En dan beschrijft Bonhoeffer de dood als het feest van vrijheid. *"Eindelijk, feest van de dood, we zochten vrijheid in tucht, in daad en in lijden, stervend herkennen we jou, vrijheid, in het aangezicht van God"*.

Bonhoeffer heeft zijn gevangenistijd ook kunnen doorstaan, omdat hij het kloosterleven geleerd had lief te hebben. De ordening van de dag in gebeden en liederen, in oefening, in discipline, in een strakke structuur. Open naar alle anderen, want hij heeft heel velen kunnen troosten en moed geven. Ik sluit af met één van zijn indrukwekkendste opmerking in "Verzet en Overgave", zijn brieven, uit de gevangenis gesmokkeld toen dat nog kon. Je hoort Paulus door elk van zijn woorden heen. "Ik ervaar het tot op dit moment, dat je pas leert geloven als je midden in de aardsheid van dit leven staat: als je er volledig van afziet iets te maken van jezelf: een heilige, een bekeerd zondaar, een rechtvaardige of een onrechtvaardige, een zieke of een gezonde, als je aards leeft, dus met alle taken en problemen en successen en mislukkingen, met alle ervaringen en twijfels, dan geef je je helemaal over aan God, dan neem je niet meer je eigen lijden, maar Gods lijden in de wereld serieus, dan waak je met Christus in Gethsémané. Dat is, meen ik, geloof, dat is metanoia-ommekeer, zo wordt je een mens, een christen. Hoe zou je bij successen overmoedig of bij mislukkingen wanhopig kunnen worden, als je in het aardse leven het lijden van God meelijdt? Jij begrijpt (*schrijft hij aan zijn beste vriend Eberhard Bethge*) wat ik bedoel al zeg ik het kort. Ik ben dankbaar dat ik dit heb mogen inzien en ik weet dat ik tot dit inzicht alleen kon komen langs de weg die ik in feite gegaan ben. Daarom denk ik dankbaar aan het heden en het verleden".

Dat je zó – niet boven jezelf kunt uitstijgen, maar in jezelf ondergaan, zoals Christus is ondergegaan, alles afgelegd, afgezien van God willen zijn, mens, zelfs slaaf geworden tot aan een kruis– een lied dat Paulus citeert in de brief aan de Filippenzen. En in dat ondergaan de ommekeer vinden. Die je echt kan dragen. Door tijden, moeiten, pijn en totale verlatenheid heen: je deelt in het lijden van God.

“O Christus, dat ook wij u niet, verlaten in uw stil verdriet, maar bij u zijn in al de pijn waarmee de mensen mensen zijn”, zingt het prachtige lied in ons Liedboek.
Of eenvoudiger, zoals Taizé het zingt:
“Blijf bij mij en waak hier met mij. Waak en bid, waak en bid”.

Als je dát kunt, kun je dat ook met allen die
naar nabijheid van een ander snakken.
Als je dat kunt, kun je ook jezelf nabij blijven.

In de Naam
van de Vader, de Zoon en de heilige Geest,
Liefde, drie – in – één.